

Standeisky Éva

A KREML CSENDJE

Vercors a magyar írókért 1957-ben

Az 1956. november 4-i magyarországi szovjet intervenció után Vercors¹ elhatározta, hogy „kibékíti” egymással a szovjet és a magyar írókat: az „eszme”, a szocializmus megmentése érdekében közelíti egymáshoz a győztes és a legyőzött álláspontját. Úgy érhet el eredményt – gondolta –, ha Moszkvába utazik, s a szovjet frószövetség vezetőit megnyerve egyenleti az utat a „kibéküléshez”. Amikor azonban végül is eljutott a szovjet fővárosba, az események végképp túlhaladták jó szándékú, naiv tervét. A szovjet álláspont egyre merevebbé vált, Magyarországon pedig „az ellenforradalom eszmei előkészítőire” is kiterjedt a megtorlás.

A francia író moszkvai látogatásáról két érdekes dokumentum maradt fenn az egyik központi orosz levéltárban.² A Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) Központi Bizottságához eljuttatott szovjet frószövetségi jelentésekből jól érzékelhető az írói függetlenség teljes hiánya, s maga a hatalmi mechanizmus is, amely a szellem embereit besűgői szintre alacsonyította.

A közölt dokumentumokból, valamint az alább ismertetett korabeli magyar, francia és indiai forrásokból kitűnik, hogy Vercors-on kívül más francia, valamint olasz baloldali írók is kiálltak a november 4-i szovjet beavatkozás után a magyar írók mellett.

*

Vercors neve eléggé ismert volt Magyarországon. Műveit többször is kiadták nálunk. Az író ugyan ifjúságától kezdve rokonszenvezett a kommunista mozgalommal, de a kommunista pártba nem lépett be. A kommunista mozgalmon belüli törvénytelenések, mindenkéltől a Rajk-per mélyen megrendítették. Az SZKP XX. kongresszusa után nagy reményeket fűzött a mozgalom megújulásához. Meggyőződése volt, hogy október 23-án a magyarok jogosan keltek fel a sztálinista hatalom ellen, s hogy a felkelők többsége a Rákosi-féle vezetés bűnei ellenére is a szocializmus híve maradt.

¹ Jean Bruller, 1902–1991. Francia író és képzőművész. Apai ágon magyar származású. Eredeti foglalkozása mérnök. Szépiróként 1942-ben tűnt fel *A tenger csendje* című művével. Ekkor vette fel írói álnévként az Alpok egyik erdős előhegységének nevét, amely a német megszállók ellen harcoló francia partizánok egyik központja volt.

² Alekszandr Csakovszkij és Borisz Polevoj jelentése Mihail Szuszlovnak, az SZKP KB ideológiai titkárának. A két dokumentum az egyik központi moszkvai levéltárban, a Centr Hranjnyija Szovremennoj Dokumentacii-ban (CHSzD) található. Ezúton mondok köszönetet Anatolij Mihajlovics Petrovnak, aki a két iratra felhívta a figyelmemet.

Franciaországban az Írók Nemzeti Bizottságának (CEN) vezetősége november 6-án tiltakozott a szovjet beavatkozás ellen. A kezdeményezés Vercors névéhez fűződik, aki 1945-től tagja, 1953–57 között elnöke volt az 1942-ben alakult, baloldali francia írókat tömörítő szervezetnek. „Alulírottak – olvasható a táviratukban –, mint az Írók Nemzeti Bizottsága vezetőségének tagjai, bár véleményünk megoszlik a jelenlegi magyarországi események értelmezésében [Az én kiemelésem. S. É.], egybegyűltek, mint tenni szokták, amikor a kultúra védelméről van szó, hogy arra kérik Kádár miniszterelnököt, mentse meg a jövőt: biztosítsa a magyar írók és értelmiségiek életét, fizikai szabadságát és erkölcsi integritását, bármi volt is a szerepük, illetve felfogásuk a hazafiúi kötelességről, hiszen az emberi kultúra képviselőiről van szó. Kívánjuk, hogy minden értelmiségi szervezet, kelettől nyugatig, ilyen értelemben járjon közben érdekükben.” Az aláírók: Louis Aragon,³ Jean-Paul Sartre,⁴ Vercors és mások, kommunisták és nem-kommunisták.⁵

A kiemelt szövegrész az ortodox kommunisták, mindenekelőtt Aragon kételyeire utal. Aragon nem csupán híres író, hanem nagy befolyású pártember is volt, akinek feltétlen szovjethűségéhez nem fért kétség.⁶

A kommunista szimpatizáns Vercors tartós baloldali összefogásban reménykedett. Ennek esélye valójában egyre csökkent. A „párt-útítársak kacskaringós országújtját járó” (Molnár Miklós) Sartre például ekkor jóval kritikusabban ítélte meg a Szovjetunió politikáját, mint Vercors.⁷

A francia baloldal talán utolsó nagy jelentőségű akciója az a november 7-i nyilatkozat volt, amelyben kommunista (többek között Claude Roy,⁸ Jacques-Francis Rolland,⁹ Claude Morgan¹⁰) és nem kommunista értelmiségiek (köztük Vercors, Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir¹¹) tiltakoztak a szovjet beavatkozás ellen. Az előző nap még tiltakozó Aragon ezt a nyilatkozatot már nem írta alá. A huszonegy, magát szovjetbarátnak és szocialistának valló francia író, értelmiségi elítélte a Szovjetunió magyarországi fegyveres beavatkozását, bár a nyilatkozók szerint bizonyos „reakciós elemek” a saját céljaikra akarták kihasználni a felkelést. A szocializmus elkötelezett híveiként tagadták, hogy a vágyott célt erőszakos

³ L. Aragon (1897–1982) költő, regényíró, esszéista, kritikus. 1956-ban tagja lett az FKP központi bizottságának.

⁴ J.-P. Sartre (1905–1980) író, filozófus, esszéista, kritikus. A század szellemi életének egyik legnagyobb hatású és legnépszerűbb, ugyanakkor egyik legvitatottabb alakja.

⁵ A magyar miniszterelnöknek küldött üzenet a *Les Lettres Françaises* 1956. november 8-i számában jelent meg. A magyar írók a Magyar Írók Szövetsége 1956. december 28-i taggyűlésén rögtönzött fordításban értesülhettek róla. *Literatura*, 1989/1–2. 286–287. o.

⁶ Lásd erről bővebben: David Caute: *Communism and the French Intellectuals 1914–1960*. Andre Deutsch [1964], valamint *'56 és a franciák*, Bp. Font Kiadó, 1993. Ez utóbbiban különösen Molnár Miklós bevezetőjét.

⁷ Lásd Sartre hosszú és tartalmas interjúját a *L'Express* 1956. november 9-i számában.

⁸ C. Roy (1915–) költő, regényíró, esszéista, kritikus, műfordító. Az 1940-es évek elején jobboldali újságokban írt, majd Aragonnal és Eluard-rai megismerkedve kommunista lesz.

⁹ J.-F. Rolland (1922–) író, történelemtanár, riporter.

¹⁰ C. Morgan (1898–) író. Eredeti foglalkozása mérnök. Az ellenállás idején az illegális *Les Lettres Françaises* egyik alapítója, később az Írók Nemzeti Bizottsága titkára.

¹¹ S. de Beauvoir (1908–1986) író, Sartre élettársa és harcostársa. *Mandarinok* című kulcsregényében a francia értelmiség háború utáni vívódását rajzolja meg.

úton, fegyverekkel elérhető lenne. Aggódtak a magyar írók sorsa miatt is, ezért kijelentették, hogy az aláírók „idejekorán fellépnek minden olyan esetleges eljárás ellen, amely szabadságukat [ti. a magyar írókét] veszélyezteti”. (Aggodalmuk jogos volt, hiszen a szovjet és a magyar belügyi szervek már decemberben több író-t és értelmiségit letartóztattak.) „Legfontosabb követelésünk mind a szovjet, mind a francia kormány felé – írják – az igazság. Ahol az igazság győzedelmeskedik, a bűn lehetetlenné válik, ahol pedig az igazságot elnyomják, ott nincs sem béke, sem szabadság.” Az akciót Vercors szervezte, a tiltakozás szövegét is ő írta.¹²

A szovjet vezetők nem tehetek meg, hogy egyszerűen ne vegyenek tudomást a neves aláírók nevével fémjelzett tiltakozásról. Hetekbe tellett azonban, amíg a franciáknak adandó szovjet válasz elkészült. A szokásnak megfelelően a párt bizalmát élvező író-funkcionáriusok először választervezetet készítettek. A jelen esetben Konsztantyin Szimonov¹³ és Vszevolod Kocsetov¹⁴ kapott erre megbízást. A kényes és nehéz munkába bevonták író társaikat: Katajevot, Szurkovot, Inbert, Csakovszkijt, Mihalkovot, Nyikulint, Markovot és Guliját. A levéltervezetet azután eljuttatták az SZKP illetékes vezetőinek. Maga a tervezet nem, csupán az SZKP Központi Bizottságának címzett kísérőlevél áll a rendelkezésünkre, amelyben az elküldendő válaszhoz fűzött megjegyzések olvashatók. „Egyhangúan szükségesnek tartjuk – írja Kocsetov és Szimonov –, hogy a francia írók nyilatkozatának teljes szövege is mellékelve legyen a válaszukhoz. Ez arra kötelezi őket, hogy a mi levelünket is teljes egészében közöljék. A franciák nyilatkozatában, bár fő téziseik elfogadhatatlanok, semmi olyan sértő kifejezés nincs, amely megakadályozná a szöveg teljes közzétételét. ...Ha a teljes szöveg nem állna az olvasók rendelkezésére, azt gondolhatnák, hogy mi elhallgatjuk, ami nekünk nem tetszik. A levél nemzetközi jelentősége is megnőne, ha azt is publikálnánk, amire válaszolunk. Valamennyien úgy véljük, hogy visszafogott, méltóságunkat nem sértő formában vessük fel felelősségünket, amiért nem sikerült idejében elejét venni a magyar eseményeknek. E megjegyzés nélkül igazságtalannak hinnének, és semmiféle nemzetközi hatásban nem reménykedhetnénk.”¹⁵ A szovjet hagyományokhoz képest meglepően liberálisnak tűnő javaslatot a pártvezetés illetékesei elfogadták.

A levél fogalmazói azt szerették volna, ha a „szovjet írók reagálása” már a november 17-i *Lityeraturnaja Gazeta*-ban megjelenik. Javasolták, hogy Solohov, Fegyin, Leonov, Ehrenburg, Panova, Pogogyin és Ovecsikin is írja alá a franciáknak küldendő választ.

A pártvezetés megfogadta az írók tanácsát. November 22-én a szovjet irodalmi lap terjedelmes és terjengős válaszvezércikkben (az oroszul publikált francia nyilatkozat terjedelmének többszörösében) próbálta meggyőzni a francia tiltakozókat arról, hogy a

¹² A tiltakozás a *France Observateur*-ben jelent meg *A szovjet beavatkozás ellen* címmel. Újraközzölte a *Lityeraturnaja Gazeta* 1956. november 22-i száma. Lásd még: David Cauter: *Communism and the French Intellectuals...* I. m. 227. o. A szerző lábjegyzetként Vercors: *For the Time Being* című művének 78–79. o.-ára hivatkozik. További adatokat nem ad meg. Az 1956-os magyarországi események franciaországi visszhangjáról l. még Litván György kötetünkben olvasható írását: *Francia dokumentumok 1956-ról*.

¹³ K. Szimonov (1915–1979), író, költő, publicista. 1954–58 között a *Novij Mir* főszerkesztője.

¹⁴ V. Kocsetov (1912–1973), író, kritikus, 1955–61 között a *Lityeraturnaja Gazeta* szerkesztője. 1955–66-ig az SZKP Központi Revíziós Bizottságának tagja. Az SZKP XX. kongresszusa után is dogmatikus, értelmiségellenes.

¹⁵ Centr Hranjénijja Szovremennoj Dokumentacii (CHSZD) 5. f. 30. cs. 182. ó. e. 68–69. o.

szovjet beavatkozás a faszizmustól mentette meg Magyarországot. *A Lássuk a teljes igazságot!* című cikk harmincöt aláírója¹⁶ – szándékoltnan többen, mint a franciák! – elismerte, hogy részben a Szovjetunió is felelős a magyarországi hibákért, de megvádolta a Nyugatot, hogy kívülről ösztönözte az eseményeket. „Őnök tudják – olvasható a szovjet válaszban –, hogy a reakció sohasem áll meg féltúton. Nem akarjuk, hogy 1933 ismétlődjék akár Magyarországon, akár másutt.”¹⁷

Baktay Ervin magyar indológus Új-Delhiben olvasta a szovjet reagálást. Az indiai kormány jószolgálatában bízó tudós kötelességének érezte, hogy felhívja az indiai vezetők figyelmét a hamisításokra. A szovjet írók szerint, írja felháborodottan Baktay, a Szovjetunió a magyar kormány kérésére vetett véget a fasiszta terrornak és a náciok közé, s azt állítják, hogy korábbi hitlerista tisztek és katonák százai tértek vissza Nyugatról – foglalja össze a franciáknak adott szovjet választ Baktay, aki reméli, hogy a francia írók nem adnak hitelt a fentebbi hazugságoknak. „Csak egy őrüit gondolhatja azt, hogy 60 000 ember azért fogott fegyvert Magyarországon, hogy visszaállítsa a 45 előtti uralmat. Ez egy jellegzetesen bolsevik eljárás. A magyar forradalom lerántotta a leplet az orosz kommunizmusról, amelynek sohasem volt köze a demokratikus szocializmushoz” – írja.¹⁸

A szovjetek válaszára olasz írók is reagáltak. Carlo Levi¹⁹ és Italo Calvino²⁰, valamint a kiadó, Giulio Eonaudi udvarias, de kritikus hangvétellű levelét több olasz baloldali lap is leköszölte. „A magyar forradalom rendezetlen, kaotikus és anarchista megmozdulás volt. [...] Olasz népi szólás szerint – írják – a fürdővíz talán nem volt tiszta, de a második intervencióval a gyereket is kiöntötték. És a »gyerek« ez esetben nem csupán a szocialista magyar nép, hanem a világ szegénységének reménye is volt.” Felvetették, hogy az ellentétes vélemények megvitatására üljenek össze szovjet, francia, olasz és esetleg más nemzetiségű írók és értelmiségiek a magyar írókkal. „Legyen jelen köztünk Lukács György, az egyetemes szocialista kultúra egyik legfényesebb, legvilágítóbb személyisége és ... Déry Tibor és a többi magyar író, akiket nagyra becsülünk, s akikkel folytatnunk kell félbeszakadt beszélgetéseinket.”²¹ Vercors nem az egyetlen volt tehát, aki az ellentétek kibékkítése, a

¹⁶ Két kivétellel a korábban említettek, valamint: Bazsan, Ivanov, Azsajev, Szergejev-Censzkij, Fors, Brovka, Gladkov, Tvardovszkij, Tyihonov, Dolmatovszkij, Prokofjev, Kornyjejsuk, Iszakovszkij, Marsak, Pausztovszkij, Vasziljevskaja, Kazakevics, Lavrenyev, Kaverin és Szmirnov. Az előkészítők között még szereplő Ehrenburg és Gulija nem írta alá a választ.

¹⁷ Ezt a részt idézi: *Népakarat*, 1956. nov. 25. Francia és szovjet írók vitája a magyar eseményekről. Teljes szövege a *Literaturnaja Gazeta* 1956. november 22-i számának első oldalán olvasható.

¹⁸ Baktay Ervin 1956. november 23-i levele A. Rahman indiai diplomatának. In: *The Hungarian Revolution 1956*. Documents, volume I. From the Archives of Ministry of External Affairs New Delhi. 53–56. o. OSzK–1956-os Intézet, OSzK Kéziratár, 1956-os fond. Év nélkül, sokszorosítás. A dokumentumgyűjteményt India kormánya ajándékozta Göncz Árpád köztársasági elnöknek 1991-ben, aki a válogatást megőrzésre és feldolgozásra az 1956-os Intézetnek adta át.

¹⁹ C. Levi (1902–1975), író és festő. Eredeti foglalkozása orvos. Az olasz ellenállási mozgalom résztvevője, a politikai baloldal elkötelezettje.

²⁰ I. Calvino (1923–1985), író. A második világháborúban partizán. 1949–50-ben az *L'Unita* munkatársa.

²¹ *The Hungarian Revolution 1956*. 1956. december 6. I. m. II. k. 54–57. o.

kommunizmus eszméjének megmentése érdekében találkozót javasolt a magyar, illetve a szovjet, a francia és az olasz írók között.

A szovjet válaszról Vercors is kifejtette a maga véleményét.²²

Vercors méltányolta azt az egyébként természetes, de a Szovjetunióban merőben szokatlan eljárást, hogy a szovjet fél leköszölte azt a nyilatkozatot is, amelyre reagált. Nem lepődött meg azon, hogy a magyar események megítélésében nem változott a szovjetek véleménye. Azt pedig kifejezett előrelépésnek tekintette, hogy a szovjetek ez alkalommal nem bélyegezték eretnekeknek a véleményükkkel szembeszegülőket.

Viszontválasz fogalmazásába kezdett. Némileg sértődötten, ugyanis megtudta, hogy íróársai is válaszára készülnek, de ennek összeállításából őt, a „konformistát” kihagyták. Attól is tartott, hogy a nélküle készülő reagálás túl kritikus hangú lesz, s elriaszthatja a békülékeny oroszokat.

A szovjet íróknak címzett nyílt levelében kétségbe vonta, hogy szovjet íróársai valóban a „teljes igazságot” látják. A tények mást mondanak, írja Vercors. A magyar munkásosztály szemben áll a Kádár-kormánnyal, sztrájkjal tiltakozik a beavatkozás ellen. Nagy Imrét és Rajk özvegyét („Igen! Rajk özvegyét!” – jegyzi meg felháborodottan) hitszegő módon elfogták és deportálták. A magyar írók hallgatással protestálnak. Mindezek után, teszi fel a kérdést, tiszta lehet-e a szovjet írók lelkiismerete? Hozzáteszi azonban: azért van szükség az őszinteségre, „mert szeretjük a Szovjetuniót, s mert semmi sem esik olyan rosszul, mint azt látni, hogy szeretteink éppen úgy tesznek, mint azok, akik ellen harcolunk”. Vercors úgy véli, kölcsönös információcserére lenne szükség, ezért levelét a következő szavakkal zárja: „Találkozunk Budapesten!”²³

Szovjet viszontválasz nem érkezett. A Francia Kommunista Párt ellenben a francia íróknak adott válasz miatt bíralt szovjetek segítségére sietett. A szovjet írók sokak számára elfogadhatatlan álláspontját „autentikus” magyar véleményekkel támogatta meg. A kommunista internacionalizmus gyakorlatának megfelelően a francia (mindenekelőtt a francia kommunista) közvéleményt végül is két magyar író (Böloni György, Illés Béla) – és egy festő (Pór Bertalan) – közreműködésével dezorientálták. December elején a kommunista *l'Humanité* Illés Béla írását, az Aragon szerkesztette *Les Lettres Françaises* Böloni György nyilatkozatát publikálta. Mindketten a magyarországi szocializmust fenyegető ellenforradalmi veszélyről írtak. A Magyar Írók Szövetsége táviratban utasította vissza Böloni és Illés nyilatkozatát. Vercors-nak külön sürgönyöztek. A távirat szövege a következő:

„Vercors, *l'Humanité*, *Les Lettres Françaises*, *Liberation*. 1956. december 20.

A Magyar Írószövetség elnöksége kijelenti, hogy Illés Béla és Böloni György, akiket nem választottak be az elnökség szeptember 17-én tartott demokratikus választása alkalmából, a mi szövetségünk legfeljebb öt vagy hat tagjának véleményét képviselik. Nincs tehát joguk kijelentéseket tenni a magyar írók nevében. Sajnáljuk, hogy a haladó francia

²² Az író 1957-ben *Pour prendre congé. Ou le concours de Blois* (Editions Albin Michel, Paris, év nélkül) címmel dokumentumgyűjteményt adott ki, a többnyire általa írt leveleket, cikkeket, nyilatkozatokat memoár jellegű összekötő szöveggel kapcsolta össze. A cím – *Búcsúzól, avagy a blois-i verseny* – a 15. században lezajlott költői versenyre utal, amelyet Villon nyert meg *Ellentétek* című balladájával.

²³ *Pour prendre congé* I. m. 133–136. o.

sajtó nem ismervén az eseményeket, helyt ad hasábjain olyan kijelentéseknek, melyek ellentétesek a valósággal és eltorzítják a tényeket.²⁴

Vercors január 7-én hosszabb levélben válaszolt a neki küldött táviratra, amelyet a címezett, a Magyar Írók Szövetsége nem kapott meg. Vercors írása a magyar politikai nyomozószervekhez került. Fontosabb részei a következők:²⁵

Kedves Barátaim!

Abban a megtiszteltetésben részesítettek, hogy személyesen hozzám fordultak. Ebből azt a következtetést kell levonnom, hogy az, amit tettem, vagy mondtam a magyar tragédiával kapcsolatban, úgy tűnik, az Önök szemében nem maradt következmények nélkül, valamint azt, hogy velem kapcsolatban valamiféle zavart vagy nyugtalanságot éreznek. Ezt szeretném tisztázni. [...]

A politikával kapcsolatos írói tevékenységemben tíz év óta két fronton harcolok: a szocializmusért, és a hazugságok ellen a szocializmuson belül. [...] Nehéz probléma, sőt gyakran fájdalmas is, saját táboron belül harcolni a hazugság ellen, mivel úgy tűnhet néha, hogy az ember éppen azt az ügyet támogatja, amelyet védeni akar. De frói becsület dolga, hogy az ember ezt a kockázatot is merje vállalni, hiszen ezt Önök jobban tudják, mint én. [...] Becsapták a magyar népet. Amikor Önök ezt megértették, bátran vettek részt abban, hogy kinyissák a szemét. Azok a terhek és bajok, amelyeket szilárd szívvel viselt el a nép, amíg szocialista hite erősítette őt ebben az erőfeszítésben, kibíratlanokká váltak számára a bitorlás időszakában. A hazugság *ellen* lázadt fel, sokkal inkább, mint a szenvedései miatt. Ez az, ami ebben a lázadásban csodálatos és példaadó; és mindig dicsőséges lesz az önök számára, hogy ennek kifejezést adtak. De éppen ez az, ami miatt jelenleg ez nem veszélytelen. [...] A hazugság elrohasztotta a magyar nép hitét. Ezért kizárólag a hazugok bűnösök. De ha már elrohadt, az mégis nagy veszély arra a népre nézve, amelyet elhagyott a hite. Ilyen körülmények között a népnek legsürgősebben szüksége van – talán inkább, mint szénre és acélra – arra, hogy újra megtalálja cselekvése és jövője szilárd alapját. [...] Igazságos és igaz azt mondani, amint azt Önök teszik, hogy a magyar nép felkelése nem volt és nem is akart reakciós felkelés lenni. Ennek ellenkezőjét állítani: rosszindulat, vagy pedig, ha őszinte az ember: kiáltó hiba. [...] De nem lenne helyes azt elhitétni, hogy nem létezett és nem létezik a reakciónak a veszélye, a nagy veszélye. De a veszély minden felbomlott hitben benne rejlik. Ezt a reakciós erők jól tudják. Tudják jól, hogy nincs jobb szövetségesük, mint a nép kétségbeesése, és ezt gyűlöletes módon ki tudják aknázni. E kétségbeesés kiaknázása megtörtént Magyarországon, és jelenleg is folytatódik. Igazolja-e ez valamiben is a szovjet katonai intervenciót? Nem. Sőt – ellenkezőleg: ...hiba volt, minthogy még fokozta és súlyosbította ezt a kétségbeesést. És ezzel együtt a reakció veszélyét, amelyet éppen el akart fojtani. [...] Önök megmutatták és most is mutatják szilárdságukkal, bátorságukkal, büszke helytállásukkal, hogy a magyar forradalom az Önök

²⁴ Aláírók: Illyés Gyula, Déry Tibor, Veres Péter, Háy Gyula, Erdei Sándor, Kassák Lajos, Képes Géza, Sinka István, Tersánszky J. Jenő, Zelk Zoltán, Szabó Pál, Tamási Lajos, Tamási Áron, Szabó Lőrinc, Benjámín László, Féja Géza, Fodor József, Ignotus Pál, Jankovich Ferenc, Juhász Ferenc, Karinthy Ferenc, Kónya Lajos, Kolozsvári Grandpierre Emil, Keresztury Dezső, Kodolányi János, Kuczka Péter, Lakatos István, Németh László, Örkény István, Rónay György, Simon István. Magyar Országos Levéltár (MOL), XX-5-h, Lőcsei Pál-per iratai, Operatív és vizsgálati iratok 51. d. 3. k. 164. o.

²⁵ A szöveg a levelet lefordították és a készülő fróper nyomozati irataihoz csatolták. A fordítás, amelyből idézünk, suta és magyartalan. Az eredeti szöveget lásd: Vercors: *Pour prendre congé*. I. m. 143–148. o.

szemében továbbra is a szocializmus útján haladó marad. [...] ...tisztában vannak azzal a reakciós veszéllyel, amelynek a szocializmus ki volt téve, és felfigyelnek arra, aminek még most is ki van téve. Megnyugtató lenne, ha ezt hallanánk Önöktől. [...] Megnyugtató lenne számunkra, ha nem hallgatnának tovább is, – még ha ez a hallgatás ideiglenesen igazoltnak látszik is a sürgősségi sorrend miatt – arról, ami lezajlott és jelenleg is zajlik Magyarországon, és nem a szocializmus irányába mutat. [...] A legnagyobb világosságra van szükség. És ez az, kedves barátaim, ugyanez a világosság az, amelyet szovjet elvtársainktól is követelünk. Az ő igazságuk pillanatnyilag talán tévelyeg, fordított csapdákba esik. De nem akarok kételkedni abban, hogy végül ők is, mint mi mindannyian, rákényszerülnek arra, ami igaz és igazságos. Ami engem illet, legjobb tudásom szerint keresem majd velük és értük ezt a célt. Végül is elvitathatatlan, hogy előbb-utóbb találkozunk egymással, amint ismét testvériesen haladunk ugyanazon az úton: a hosszú, kalandos és gyakran járatlan úton, amelynek a végén azonban a csillag vár.

Teljes szívből az Önök Vercors-ja²⁶

Vercors levele mindenekelőtt az író jó szándékát, a magyar forradalom mellett elkötelezettségét bizonyítja. Ugyanakkor szavaiból az is kiviláglik, hogy nem ismerte eléggé a szovjet intervenció utáni magyarországi helyzetet. Feltételezte, hogy a magyar írók megbántottságból, sértődöttségből hallgatnak, s csupán tőlük függ, hogy megszólalnak-e. Azt hitte, hogy a különféle politikai erők, így a jobboldal cselekvési szabadsága is, megmaradt november 4-e után.

Az író hazájában egyre inkább elszigetelődött. A szovjet vonalat egyre merevebben követő FKP vezetése fellépett a renitens párttagok ellen,²⁷ a párton kívüli Vercors javaslatát pedig egyszerűen figyelemre sem méltatta. Az Írók Nemzeti Bizottsága lényegében a szovjetpárti kommunisták befolyása alá került. A szervezet január 13-i rendkívüli közgyűlésén Vercors kiábrándult, keserű szavakkal beszélt a szolidaritás megbomlásáról, amely szerinte leginkább a szocializmus eszméjének ártott.²⁸

Vercors-t többen, nem minden él nélkül, „moralistának”, az „igazság bajnokának” nevezték. Az író sokkal inkább a tettek emberének tartotta magát. Akkor sem adta fel, amikor megfogyatkozott a vele egyetértők száma. Sőt mintha a nehézségek fokozták volna elszántságát: január közepén útra kelet, hogy béketeremtő tervét megvalósítsa. Csaknem két hónapig volt távol. Előbb Londonba utazott, ahol többek között Ignóus Pállal találkozott, majd a Szovjetunióba repült. Már hónapokkal korábban meghívták Moszkvába: egy francia festészeti kiállítás megnyitójára kérték fel. Ezt az alkalmat kívánta felhasználni arra, hogy a magyar és a szovjet írók közelítésének tervét fölvesse az általa ismert szovjet íróknak. Kérte a szovjet írószövetséget, hogy székházukban – a *Háború és békéből* ismert Rosztov-házban – beszélgethessen a szovjet írókkal. Kitérő, bizonytalan választ kapott. Végül mégis megszerveztek számára egy találkozót. Vercors addigra már bőséges tapasztalatokat szerzett a szovjet íróknak a magyarországi eseményekkel kapcsolatos véleményéről, ezért nem

²⁶ MOL XX-5-h Déry és társai-per. Operatív iratok. 59. d. 25. k. 243-245. o.

²⁷ Tíz kommunista – köztük Picasso – ellen, akik azt kérték az FKP Központi Bizottságától, hogy a magyar felkelésből adódó problémák megtárgyalására hívják össze a párt rendkívüli kongresszusát, fegyelmi eljárást indítottak. Claude Roy párttagságát egy évre felfüggesztették. Több kommunista értelmiségi ekkor szakított az FKP-val.

²⁸ Beszédének teljes szövegét l.: *Pour prendre congé*. I. m. 57-63. o.

mondta el előre elkészített, túl élesnek ítélt beszédét, amelyet azután teljes terjedelmében megjelentetett franciául fentebb már többször idézett könyvében.

E szerint Vercors helytelenítette, hogy a szovjet írók vakon bíznak a hivatalos álláspontban, s olyan tények, mint a Rajk-per és az 56-os magyarországi események sem nyitják fel a szemüket a nyilvánvaló igazságra. Utalt a szovjet törvénytelenésekre is. („Ma már önök is tudják – fordult volna a szovjet írókhoz –, hogy az igazság nem volt olyan egyszerű. Antiszemitizmus volt, a jiddis írókat megtizedelték. A zsidókat szörnyű körülmények között deportálták. Arról is tudnak, hogy bűnök sokaságát követték el titokban. Önök nem gondolhatnak fájdalom és megaláztatás nélkül Iszaak Babelra, Platonovra, Pilnyákra.”) Kitért arra is, hogy a szovjet válasz után az enyhülésben reménykedőket mekkora csalódás érte, amikor január közepén felfüggesztették a Magyar Írók Szövetségét és több magyar író-tetartóztattak. Mélységes aggodalommal töltötte el, hogy a szovjet írók nem reagáltak ezekre a lépésekre. („Az önök csendje – írja Vercors – bennünket az Iszaak Babel, a Kolcov, a Meyerhold körüli csendre emlékeztet.”)

Magyarország a magyarokra erőszakkal rákényszerített rezsim miatt „elgennyedt seb lesz a szocializmus testében” – állapította meg.

A szocializmus jövője főrog kockán – vélte az el nem mondott beszédben –, éppen ezért nincs kedve, amint azt a szovjetek ajánlották, a jelen problémái helyett Tolsztojról és Stendhalról beszélni. Nagy kudarc lesz számára – írja –, ha úgy tér vissza Párizsba, hogy a szovjet írókkal nem tudta „nyíltan és szabadon megvitatni” a francia írókat gyöttrő problémákat.²⁹

Valójában pedig ez utóbbi következett be. Igaz, négy szemközti beszélgetéseken szóba hozta kételyeit. Szovjet író ismerősei azonban óva intették attól, hogy ezeket nyilvánosságra is hozza. Örüljön, hogy egyáltalán beengedték a Szovjetunióba, s nem akadályozták meg, hogy szabadon találkozzék az írókkal.

Az írószövetségi gyűlésen, amelyet végül is megszerveztek számára, óvatosan fogalmazott. Arra kérte a szovjet írókat, hogy az igazság kiderítése érdekében, a teljes egyenjogúság alapján kezdjenek párbeszédet magyar író társaikkal, s ugyanakkor ne zárkózzanak el a francia írók tájékozódó kérdései elől. Javaslatát kínos csend követte. Egyetérteni nem mertek vele, szembeszegülni pedig szégyelltek.

A Moszkvában történekről két forrás tudósít. Egyrészt Vercors-nak a történéseket némileg megszépítő terjedelmes beszámolója, amely a *Le Monde* 1957. május 12–13-i számában jelent meg,³⁰ másrészt szovjet beszélgetőpartnerei bizalmas jelentései.

„Az egyik szovjet író – írja Vercors – magyar kollégáit azokhoz a kollégiumi »újoncokhoz« hasonlította, akik ahelyett, hogy megértenék azt a néma és türelmes küzdelmet, amelyet a »régiek« folytatnak a besúgók ellen, kiborítják a levesestálat, vagy betörnek az ablakot, és ezzel hosszú időre újjáélesztik a már lankadni kezdő felügyeletet.”

Az *Élet és Irodalom*, mint korábban Aragon folyóirata, a *Les Lettres Françaises*, egyetértett a szovjet állásponttal. Szerkesztőségi cikkben biztosította olvasóit a szovjet és a magyar írók közötti felhőtlen, baráti viszonyról. Nem zárta ki azonban egy francia–magyar írótalálkozó lehetőségét Budapesten, amely a cikkíró szerint leginkább a franciáknak

²⁹ Valamennyi idézet: *Pour prendre congé*. I. m. 150–162. o.

³⁰ Ebből tendenciózusan válogatott, az éleket lekeresítő részleteket közölt az *Élet és Irodalom* május 24-i száma *Szóváltás a magyar írókról. A francia Vercors vitája Moszkvában* címmel. I. o.

jelentene segítséget, hiszen „a francia hazafiaknak fokozottabb harci készenlétre van szükségük nemzeti függetlenségük védelmében” (sanda utalás a francia–algériai konfliktusra, amelynek megítélésében Vercors egyébként nem osztotta a szocialisták vezette francia kormány véleményét).

Az SZKP Központi Bizottságához eljuttatott két jelentést Alekszandr Csakovszkij³¹, illetve Borisz Polevoj³² írta. Mindkét jelentést teljes egészében közöljük.

Csakovszkij azt ígérte Vercors-nak, hogy a Szovjet Írók Szövetségének elnöksége elé terjeszti javaslatát, amelynek lényege, hogy a szovjet és a magyar írók közötti közvetítést a francia írók vállalják. Csakovszkij valójában a párt főideológusának, Mihail Szuszlov-nak³³ küldte meg jelentését. Ugyanezt tette Polevoj is. Feltehetően erre maga Vercors is számított.

Polevoj beszámolójából kitűnik, hogy Vercors ezen a megbeszélésen már figyelembe vette Csakovszkij ellenérveit, ezért javasolta a közvetítők körének kibővítését angolokkal és olaszokkal, s ezért a két nem kommunista magyar író (Illyés Gyula és Veres Péter) mellett két szovjet- és Kádár-hű írot (a „moszkovita” Madarász Emilt és a kommunistákhoz húzó népi író Szabó Pált) is megnevezett.

A pártvezetés elvetette a találkozó gondolatát. Vercors terve eleve kudarcra volt ítélve. Nem lehetett közös nevezőre hozni a legyőzöttek és a bosszúsomjas győztesek eltérő álláspontját. Vercors morális szemszögből közelített meg egy nyersen politikai problémát. Hitre és igazságosságra hivatkozott ott, ahol durva hatalmi érdekek döntöttek.

Moszkvai útja kudarcának jelentős része volt abban, hogy Vercors hazatérése után visszavonult a társadalmi szerepléstől. Csalódott a megújulásra képtelen kommunista mozgalomban. Kiábrándulásának állomásairól, amelyek között hangsúlyosan említi a Rajk-pert és a magyar felkelés elleni szovjet intervenciót, még ugyanabban az évben megjelent, dokumentumokban gazdag könyvében, a már többször idézett *Pour prendre congé*-ban számolt be.³⁴

³¹ A. Csakovszkij (1913–) író, közéleti személyiség. 1954-ben a *Lityerturnaja Gazeta* párizsi tudósítója. 1955–63 között az *Inosztannaja Lityeratura* főszerkesztője.

³² B. Polevoj (1908–1981) író, publicista. A Béke Világtanács tagja.

³³ 1902–1982. Az SZKP elnökségének tagja, a KB titkára.

³⁴ Az 1960-as évek első felében készült szovjet irodalmi lexikon, a *Kratkaja Lityerturnaja Enciklopédiyija* nem sokkal később megjelent első kötete (929.) o. szerint „a *Pour prendre congé* ingadozásról és elfáradásról tanúskodó manifesztum, és Vercors átmeneti írói krízisének bizonyítéka”.

DOKUMENTUMOK

1.

Alekszandr Csakovszkij jelentése Vercors-ral folytatott beszélgetéséről

D. T. Sepilov et.-nak.³⁵

P. N. Poszpelov et.-nak³⁶

Kérem átanulmányozni.

Meg kell beszélni.

M. Szuszlov. II. 26.

Utasítottuk Szurkov³⁷ e.-at, hogy ilyen tanácskozást ne rendezzenek.

D. Sepilov III. 5. [Kézírás]

TTKOS.

M. A. Szuszlov elvtársnak

Tisztelt Mihail Andrejevics!

Tegnap (február 21-én) Vercors francia író és felesége volt nálam vendégségben.

Röviden össze kívánom foglalni az ön számára négyórás beszélgetésünk lényegét.

Vercors szóba hozta a szerkesztők zürichi találkozóját (1957 szeptember),³⁸ s ennek kapcsán én élesen bíraltam Silone-t,³⁹ mondván, hogy ő is, mint minden renegát, rosszabb a nyilvánvaló ellenségénél. Ezzel politikai témákra tértünk át.

VERCORS. Látszólag igaza van. Silone tagja volt a kommunista pártnak, s ön renegátnak tarthatja őt. Számos vonatkozásban eltér a véleményem az övétől: ő a kommunizmus és a Szovjetunió ellensége, én hiszek a kommunizmusban és a Szovjetunióban. Én csupán azért nem lépek be a kommunista pártba, mert ismerem magamat: nagyon élesen reagálok az igazságtalanságokra, és feltételezem, ha belépnek a pártba, s aztán kilépnek belőle valamilyen ok miatt, nagy kárt okoznék a kommunizmusnak. Én pedig nem akarok renegát lenni. Egyébként én Silone-t is, akit ön annyira elítél, szubjektíve becsületes embernek tartom: az *Express*-ben megjelent legutóbbi cikkében kénytelen volt

³⁵ Dimitrij Trofimovics Sepilov (1905–), a Szovjetunió külügyminisztere, az SZKP KB titkára, az SZKP Elnökségének póttagja.

³⁶ Pjotr Nyikolajevics Poszpelov (1898–1979), az SZKP KB ideológiai kérdésekben illetékes titkára, 1957-től az SZKP KB Elnökségének póttagja.

³⁷ Alekszej Alekszandrovics Szurkov (1899–1983), költő, újságíró, irodalomkritikus. 1949-től a Szovjet Írószövetség titkára.

³⁸ Elírás! A találkozó 1956-ban volt. Négy baloldali nyugati lap szerkesztője – Stephen Spender (*Encounter*), Nicol Chiaromonte és Ignazio Silone (*Tempo Presente*) és Georges Bataille (*Critique*) és Maurice Nadeau (*Les Lettres Nouvelles*) – az SZKP XX. kongresszusa utáni enyhülés szellemében kötetlen találkozóra hívta az *Inostrannaja Lityeratura* és a *Znamja* folyóiratok képviselőit – A. B. Csakovszkijt és I. I. Anyiszimovot, ill. V. M. Kozsevnjikovot, valamint egy lengyel és egy jugoszláv folyóirat főszerkesztőjét. A megbeszélésről tendenciózus cikkben számolt be Csakovszkij az *Inostrannaja Lityeratura* 1957. 2. számában 219–227. o.

³⁹ I. Silone (1900–1978), író, politikus. Az Olasz Kommunista Párt egyik alapítója. Az OKP küldöttségeinek tagjaként több alkalommal látogat a Szovjetunióba. 1930-ban szembefordul a kommunista mozgalommal, amelynek éles kritikuskává válik, mindenekelőtt diktatórikus jellegét bírálja. 1946-tól független értelmiségiként a közélet jeles szereplője.

elismerni, hogy a jövő mégiscsak a kommunizmusé. Én barátja vagyok a Szovjetunióknak, de, őszintén megmondom önnek, nem szeretem a Francia Kommunista Pártot [Ez utóbbi fél mondatot valaki aláhúzta.], s megnyilatkozásaim, amelyeket ön esetleg rosszindulatúnak értelmezhet, valójában soha nem a Szovjetunió, hanem a francia kommunisták közvetett bírálatait tartalmazza.

Tudtam és tudom, hogy a jövő a kommunizmusé. Hittem és hiszek a Szovjetunióban, de engem mindig megráztak azok a törvénytelenések, amelyeket az önök országában és a nemzetközi kommunista mozgalomban láttam (például a Rajk-per). Tulajdonképpen azt hittem, hogy még sok-sok évnek kell eltelnie ahhoz, amíg véget vetnek ezeknek a törvénytelenéseknek, s amikor rájöttem, hogy ez a vártnál jóval hamarabb bekövetkezett (az SZKP XX. kongresszusán), szívem mélyéből örültem. Önök ezután jóval közelebb kerültek hozzám. De engem és elvbarátaimat megijesztett, hogy a francia kommunisták nem vonták le a XX. kongresszus tanulságait, s eltérően önöktől, nem kezdtek neki a párt demokratizálásának. A francia kommunisták magatartása számos értelmiségit eltaszított a párttól, de még a párton belül is forrongást és tömeges tagkilépést okozott. A francia szocialisták, akiket én a fő ellenségnek tartok, s akiket ki nem állhatok, nem késlekedtek kihasználni ezt a szakadást arra, hogy a nép figyelmét elvonják Algériáról... És ehhez még hozzájöttek a magyarországi események... Higgye el, én nagyon is megértem, hogy katonai, területi és más okok miatt elkerülhetlenné vált, hogy az önök csapatai bevonuljanak Magyarországra.

CSAKOVSKIJ. Mint barát mondom önnek, hogy ezt a féle értelmezést én nem fedeztem fel azokban a felhívásokban, amelyeket ön aláírt. Valamikor Wilde⁴⁰ azt mondta, hogy egész zsenialitását életébe fektette, s könyveiben csak a tehetsége van...

Az ön tehetsége a könyveiben nyilvánul meg, a felhívásokban azonban a legjobb esetben is csak a vérmérséklete...

VERCORS. Meg kell értenie a körülményeket, amelyek között élek... meg kell értenie, hogy nekem olvasóim vannak, emberek, akikre támaszkodom... Értsen meg engem... Amikor elhatároztam, hogy a Szovjetunióba utazom, azt kockáztattam, hogy mindezt elvesztem... Elutazásom előtt azt mondták a barátaim, hogy a saját temetésekre utazom... A moszkvai francia nagykövét, aki a legutóbbi utazásaimnál olyan nagy tisztelettel fogadott, most nem fogadta el a névjegyemet... Elutazásom előtt éppen ezért egy nyilatkozatot tettem közzé, amelyben kijelentettem, hogy azért utazom a Szovjetunióba, hogy vitatkozzam... Szörnyű lesz számomra, ha úgy térek majd vissza a Szovjetunióból, hogy nem végeztem semmit...

CSAKOVSKIJ. Tulajdonképpen mire gondol?

VERCORS. A fő kérdés a magyar írók kérdése. Ez a kérdés nagyon izgatja a francia – és nem is csak a francia – értelmiséget. Az én elsődleges célom, hogy „kibékítsem” önökkel a magyar írókat, s ezáltal a Kádár-kormányhoz is közelítsem őket... Éppen most voltam Londonban, ahol találkoztam Ignotus⁴¹ magyar íróval. Igen fontos beszélgetést folytattunk. Ő azt mondta nekem, hogy először is a magyar emigránsok többségét csirkefogónak és gazembernek tartja, nem pedig „szabadságharcosnak”. Másodsor: az ő feltételezése szerint az távolította el a magyar írókat a Szovjetuniótól és Kádártól, hogy önök fasisztának tartják őket. „Hibázhattunk – kiáltott Ignotus –, de nem vagyunk fasiszták!”

Ha önök, szovjet írók, nyilvánosan kijelentenék, hogy önök azt feltételezve bírálják a magyar írókat, hogy tévelyegtek, de nem fasiszták, ez gyökeresen megváltoztatná a helyzetet...

⁴⁰ Oscar Wilde (1856–1900) ír származású angol író.

⁴¹ Ignotus Pál (1901–1978) író, publicista, lapszerkesztő. 1949-ben koholt vádak alapján elítélik, 1956-ban szabadul. 1956 szeptemberében beválasztják a Magyar Írók Szövetsége elnökségébe. 1957-től Londonban él.

CSAKOVSKIJ. Én nem ismerem Ignost, aki vagy téved, vagy szándékosan félrevezet bennünket. Ön tudja, hogy milyen szerepet játszottak a magyar írók a magyar puccsban. Ön tudja, de ha nem is tudja, mint politikusán gondolkodó embernek nem lehet nem tudnia, hogy mind a Kádár-kormánynak, mind, természetesen, a nemzetközi munkásmozgalomnak *érdeke* volt, hogy a puccs elfojtása után az írókat megnyerje a szocialista Magyarország építésére. Az a beállítás, hogy valaki szándékosan meg akarta bontani a kormány és az írók egységét, és hogy ezt mi, vagy Kádár tettük volna, ez egyszerűen ostobaság. Sajnos ezek az írók, akik a felkelésben ellenforradalmi szerepet játszottak, folytatták ezt a szerepüket akkor is, amikor Magyarország számára az egység és a stabilizáció kérdése élet-halál kérdéssé vált. A Kádár-kormány hetekig, hónapokig nem nyúlt ezekhez az emberekhez, időt adott nekik a gondolkodásra...⁴²

Miért gondolja ön, hogy nekünk, szovjet íróknak mindezek ellenére ki kellene jelentenünk a magyar íróknak, hogy tévelygőknek tartjuk őket és nem fasisztáknak? Nem lenne logikusabb, hogy ők, a magyar írók jelentenek ki, hogy eltűnik a nyilvánvaló fasiszta összeesküvést, és megkísérelnek megmagyarázni saját magatartásukat, akár csupán mint eltévelyedést, valamint ha kinyilvánítanák, hogy támogatják a Kádár-kormányt?

VERCORS. Nézze, mégiscsak figyelembe kéne venni azt a körülményt, hogy az önök csapatai vonultak be Magyarország területére és nem fordítva... Meg kell értenie az emberek hangulatát. A németek elleni elmúlt háborúban volt egy olyan epizód, amikor az angoloknak, Franciaország szövetségeseinek az ügy érdekében lőniük kellett a francia flottát. Franciák is elpusztultak. És akkor a franciák egy részének nagyon ellenszenvessé lettek az angolok...

Ezért gondolom, hogy a békekezdeményezésnek önöktől kell kiindulnia. És éppen ezzel kapcsolatban szeretném elárulni azt a titkolt gondolatot, amellyel ideérkeztem... Egy teljesen titkos, a nyilvánosság teljes kizárásával szervezendő találkozóról lenne szó szovjet, francia és magyar írók között.

Francia részről részt vehetnének benne Sartre, Roy, Morgan és én. A magyarokat Veres Péter és Illyés Gyula képviselhetné. [Valaki utólag a neveket aláhúzta.]

CSAKOVSKIJ. Néhány kérdésem lenne.

1. Mi a célja és az értelme ennek a konferenciának? Nem gondolja-e ön, hogy akkor, amikor Magyarországnak az a legfontosabb, hogy teljes nyugalom legyen és figyelmüket az építő munkára összpontosítsák, egy ilyen konferencia csak arra jó, hogy „elmérgesítse a sebeket”, hogy újabb viták és szóváltások ürügye legyen stb. Hiszen ön tudja, hogy Magyarországon az ellenforradalom leverése után közös ellenségeink mindent megtettek, hogy a magyar kérdés napirenden maradjon, hogy vég nélkül csak erről beszéljenek... Ez az ellenség részéről nem más volt, mint a háború folytatása más eszközökkel. Nem nekik tennék szívességet egy ilyen konferenciával?

2. Miért éppen ilyen összetételű legyen a tanácskozás? Miért nem más országok vennének rajta részt? Úgy kell-e ezt értelmezni, hogy a francia írók közvetítő szerepet vállalnak a magyar és a szovjet írók „kibékítésében”? Feltétlenül így kell hogy legyen?

3. Számít-e ön arra, hogy egy ilyen találkozó esetén elfogadható lenne egy olyan határozat, amely legalább a következő három pontban közös álláspontra jutna:

a) Hogy Magyarországon gondosan előkészített fasiszta összeesküvés volt, amely Rákosi-Gerő korábbi hibáinak következtében is vált széleskörűvé?

⁴² Ez csak részben igaz. Az Írószövetség két titkárát már december elején letartóztatták, rajtuk kívül több író is börtönbe került. Igaz, hogy december végén még ülészhettek az írók: 28-i taggyűlésükön szabadon fejthették ki véleményüket, de januárban már felfüggesztették az Írószövetség működését, s nagyobb méreteket öltött a megtorlás.

b) Hogy a magyar írók elítélik saját magatartásukat, habár igyekeznek azt megmagyarázni?

c) Hogy ezek az írók kijelentik, hogy támogatják Magyarországon a szocializmus építését és Kádárt, de legalábbis bíznak abban, hogy a kormány határozottan nekilát a múltban elkövetett hibák kijavításának?

VERCORS – válaszol:

1. Ezzel a konferenciával az az egyetlen célom, hogy „nyugvópontra jusson” a magyar kérdés, hogy azoknak a haladó értelmiségieknek a rokonszenvét, akik a magyar események következtében eltávolodtak önöktől, újra megnyerjük, és végül – s ennek sikeréről meg vagyok győződve –, hogy a magyar írókat a Kádár-kormányhoz közelítsük.

Az a félelme, hogy a találkozót az ellenség saját céljaira kihasználhatja, nem megalapozott, mivel vannak tapasztalataink mindennemű nyilvánosság kizárásával történő találkozók levezetésében, s mivel a résztvevők tudatosan törekszenek majd arra, hogy a fentebb kifejtett célokat elérjék.

2. Azért neveztem meg Franciaországot, mert a dolog úgy alakult, hogy a magyar írók bennünk bíznak, és részvételünk haszonnal fog járni. De nincs ellenemre, hogy ha bevonnánk Olaszországot is C. Levi személyében.

3. Erre a kérdésre nehezen tudok határozott választ adni. Egyben azonban biztos vagyok: ez a találkozó közelíteni fogja a magyar írókat a Kádár-kormányhoz. Már magának a találkozásnak a ténye, és egy olyan közleményé, hogy a résztvevők megállapodtak abban, hogy a jövőben újra találkoznak, komoly hatást keltene.

* * *

A beszélgetés végén Vercors nyomatékosan kérte, hogy még szovjetunióbeli tartózkodása alatt adjunk választ javaslataira.

Személy szerint nekem az a benyomásom, hogy Vercors kitartóan és rámenősen a következőket akarja „áttételesen” belénk táplálni:

1. Hogy a körülmények kényszerítő hatása folytán volt kénytelen így, s nem másként fellépni Franciaországban.

2. Hogy nagyon szeretne kiutat találni a kialakult helyzetből.

3. Számára elképzelhetetlen, hogy a kiút csupán egyszerű „fordulat” lenne korábbi, ellentétes nyilatkozataihoz képest.

4. Hogy ezt a fordulatot csupán újabb események hatására teheti meg, beleértve az általa kigondolt találkozót. [E pont mellé a margón valaki két függőleges vonalat húzott.]

5. Hogy amikor szól, akkor egyben olyanok nevében is beszél, mint Sartre, Roy, Morgan.

Azt mondtam Vercors-nak, hogy javaslatáról beszámolok az Írószövetség vezetőinek.

A. Csakovszkij

1957. február 23.

[Gépelte másolat]

CHSzD 5. f. 30. ő. e. 236. cs. 14–20. o.

Borisz Polevoj jelentése Vercors-ral folytatott beszélgetéséről

Szuszlov M. A. elvtársnak

Itt küldöm Önnek B. Polevoj et. feljegyzését arról a beszélgetésről, amelyet Vercors francia íróval folytatott, amelyről már beszéltem Önnek, valamint Szentiványi magyar író nyilatkozatát.⁴³

1957. II. 23. P. Poszpelov

[Külön lapon, kézzel írva]

Részlet B. Ny. Polevojnak Vercors (Jean Bruller) francia íróval folytatott beszélgetéséből.

– A haladó francia írók helyzete nagyon nehéz. Mi, olyanok, mint Sartre, én és a többiek, a nem kommunista közvélemény egyetlen olyan csoportját képezzük, amely kitartó harcot folytat az algériai háború befejezéséért. A magyar események azonban megkötötték a kezünket, különösen azért, mert azok a francia kommunisták, akik 1956 januárja óta támogatják Guy Mollet kormányát, annak idején az algériai kérdésben teljes körű felhatalmazást szavaztak a kormánynak. Megértjük, hogy ezt a Népfront létrejöttének reményében tették, de ez hiú ábrándnak bizonyult, amint a későbbi események ezt meg is erősítették.

Úgy gondoltuk, hogy egy beszélgetést kell szervezni az írók – főként a Szovjetunió, Magyarország és Franciaország (azért éppen Franciaország, mert a francia haladók már nyilvános párbeszédbe kezdtek a szovjet írókkal), és esetleg néhány más ország képviselőivel, hogy a legégetőbb kérdésekben valamiféle közös megegyezésre jussunk.

Meg kell mondanom, hogy ezzel a kezdeményezéssel, amelyet itt felvettem, nagyon nagy kockázatot vállaltam. Az, hogy éppen most utaztam a Szovjetunióba, s a kialakult helyzetben beszéltem a szovjet írókkal, és mindezek után üres kézzel térek vissza Franciaországba, diszkreditálna engem azokban a körökben, amelyek rám és miránk, haladókra hallgatnak. Egy íróbarátom még azt is mondta nekem: „Mostani szovjet útjával saját temetésére utazik.”

De én, és velem együtt más haladó írók, a Szovjetunió barátai, vállaltuk ezt a kockázatot.

A következő javaslattal élünk:

„Írókonferenciát rendezünk, körülbelül a következő összetételben: francia részről – Sartre, Vercors, Claude Roy, Claude Morgan; magyar részről Veres Péter, Illyés Gyula, Szabó [Pál], Illés Béla és Madarász [Emil]; szovjet részről – [A nevek helye üresen van hagyva. S. É.] Amennyiben más országok képviselőit is meghívjuk, olasz részről Carlo Levit, angol részről Jack Lindsay⁴⁴ és Doris Lessinget.⁴⁵

⁴³ Szentiványi Kálmán (1921–) író. 1945 után a Nemzeti Parasztpárt funkcionáriusa, majd 1952–54 között szakszervezeti alkalmazott. 1957–60 között a *Földművelő* című lap főszerkesztője. 1957-ig egy verseskötete, két kisregénye és hét regénye jelent meg. 1957 elején Solobovnak címzett, 27 oldalas levélben fejtette ki a nyilvánosságna szánt véleményét a magyarországi eseményekről. A történetekért mindenekelőtt a dogmatikus, sztálinista magyar politikusokat tette felelőssé, valamint azokat az „urbánus” írókat, akik 1953 után „köpenyeget fordítottak”: szektásokból revizionistákká lettek.

⁴⁴ J. Lindsay (1900–1990) 1926-től Angliában élő, baloldali elkötelezettségű ausztrál költő, író, fordító, 1936-tól Nagy-Britannia Kommunista Pártjának tagja.

⁴⁵ D. Lessing (1919–) angol regényíró. A kommunista mozgalom aktív résztvevője.

Előzetesen meg kell egyezni, hogy a konferencia zárt ajtók mögött zajlik, hogy a konferenciáról kiadott kommuniké csupán a résztvevők egyhangú határozata után lehet publikálni, tekintettel arra, hogy lehetséges (bár kevéssé valószínű), hogy a konferencia nem éri el célját. Meggyőződésünk, hogy ha lehetőséget adunk a résztvevőknek, hogy elmondják, ami a szívükön fekszik, és ha kölcsönösen elpanaszolhatják sérelmeiket, egyezségre lehet jutni.

Útban a Szovjetunió felé nyolc napot töltöttem Londonban és többször hosszasan beszéltem Ignotus [Pál] magyar íróval. Ignotus a Petőfi Kör egyik aktív résztvevője⁴⁶, az október–novemberi események résztvevője; a Nagy–Lukács-csoport száműzéséig hazájában maradt, azt követően a megtorlástól való félelmében Londonba költözött. Az Ignotusszal folytatott beszélgetésekből számomra világossá vált, hogy a magyar írók számára különösen elviselhetetlen, hogy fasisztáknak nevezik őket. Minden jel szerint, ha a szovjet írók egy ilyen konferencián nyilvánosan kijelentenék, hogy magyar kollegáikat nem tekintik fasisztáknak, hanem mindössze hibát elkövető embereknek, az utóbbiak minden mással megbékélnének, és hajlandók lennének támogatni a jelenlegi magyar kormányt.

Téves az a feltevés, hogy a magyar kérdés teljes elhallgatása, az, hogy viták sem folynak e kérdés körül, odavezethet, hogy „Magyarország kísértete” magától eltűnik. Ezt a gondolatot, *mondja Vercors* [a kiemelt szavakat valaki kézzel írta be.], olvastam ki többek között Ehrenburg szavaiból. Valójában a fordítottja történik: a „kísértet” kiengedjük a palackból.

A konferencia idejét, helyét és összetételét vitára lehet bocsátani. Annak idején a szovjet íróknak küldött levelemben Budapestet javasoltam, de nem ragaszkodom ehhez.

Szeretnék még pontos információt kapni Lukács sorsáról. A francia haladó közvéleményt nyugtalanítja Lukács sorsa, s amennyiben én úgy térhetnék haza, hogy megalapozottan szólhatnék arról, hogy Lukács jó körülmények között él, lehetősége van az írásra és tovább folytathatja munkásságát, ez megfelelő hatást váltana ki Franciaországban, sokakat, többek között Sartre-t, megnyugtatná és megbékítené.

A francia kultúra képviselői körében kialakult hangulat jellemzéseként a következő tény hozhatom még fel. Franciaországból történő elutazásom előestéjén Emmanuel d’Astier mondotta nekem, hogy nem biztos abban, hogy hazaérkezésem után a Liberation szerkesztői posztján találom őt, mivel „a kommunistákkal egyre nehezebb dolgozni”. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Charles Tillonnak⁴⁷ az elmúlt napokban történt rehabilitálása reményt ébreszthet.

[Géppel írott másolat]

CHSzD 5. f. 30. ő. e. 236. cs. 115–149. o.

⁴⁶ Ez az információ téves.

⁴⁷ C. Tillon (1897–) politikus. 1922-től az FKP tagja, szakszervezeti vezető, a francia ellenállási mozgalom egyik szervezője, 1944–47 között miniszter. 1952-ben kizárták az FKP KB-ből.